

Naturens rettigheder og samfundsomstilling

Temanummer: Den Bæredygtige Stat

Siden det første eksempel i Tamaqua Borough i USA i 2006 har flere hundrede love, retsakter, domme og andre retlige bestemmelser/vedtag anerkendt naturens status som retssubjekt med dertilhørende rettigheder. Hvilken rolle kan disse nye rettigheder spille i en samfundsmæssig omstilling af den art præsenteret i Den bæredygtige stat (Willig og Blok, 2020)? Efter introduktion af udviklingerne omkring naturens rettigheder adresserer jeg i denne artikel nogle af de mulige konsekvenser, der kan komme ud af retlig anerkendelse af naturens rettigheder. Ud over de praktiske implikationerne for retlige og politiske processer mener jeg, at naturens rettigheder kan understøtte en væsentlig samfundsmæssig proces om at om at relatere anerledes – til os selv og til hinanden, de mennesker, mere-end-menneskelige væsner og økosystemer vi sameksisterer med.

Willig og Bloks vision om *Den bæredygtige stat* (Willig og Blok, 2020) præsenteres på et tidspunkt, hvor samfundets omstilling til mere bæredygtige måder at leve på er højt på den juridiske og politiske dagsorden for stater og internationale organisationer. Det er blevet til hverdagskost for os at blive præsenteret for ambitiøse mål, som EU's vision om, at vi i år 2050 "lever (...) et godt liv, inden for planetens grænser" (Europa-Kommissionens udkast 2020)¹. Som i mange andre lande er den herskende fortælling i Danmark, at en grøn omstilling – som indrømmet er et vagt mål i og for sig – kan opnås under betingelser lignende "business as usual" bl.a. ved at fastholde politikken om en vækstbaseret økonomisk model.

Imod dette argumenterer Willig og Blok, at det vil være utilstrækkeligt blot at finjustere status quo (Willig og Blok, 2020, 36): "Vi har nok en forestilling om ligevægt, balance eller en vis form for cirkulær bæredygtighed", skriver de (Willig og Blok, 2020, 32-33). Det, som kræves, er mere omfattende, nemlig at vi skal "omstille os regenerativt" og "ophæve [i betydningen "opløfte"] en righoldig økologi til en bærende samfundsværdi til gavn for nutidige og fremtidige generationer" (Willig og Blok 2020, 33). Willig og Blok hævder, at hverken velfærdsstatsmodellen eller konkurrencestatsmodellen er rustet til opgaven, hvilket foranlediger behovet for at forme den bæredygtige stat.

Efter at sætte spørgsmålstegn ved begrebsdannelsen af den bæredygtige stat (del I) introducerer jeg i denne artikel naturens rettigheder (del II). Her kan det nævnes, at jeg gennemgår nogle, ikke udtømmende, eksempler på retlig regulering af naturens rettigheder. I denne artikel anføres det, at udviklin-

KATARINA HOVDEN

Ph.d. studerende,
Juridisk Fakultet,
Københavns Universitet

gerne om naturens rettigheder og relaterede retsfilosofiske projekter både anfægter juraens behandling af ”natur” som en genstand uden retlige interesser samt ontologiske fremstillinger af naturen som passivt og mekanistisk stof. I artiklens del III adresserer jeg nogle af de mulige konsekvenser, der kan komme ud af retlig anerkendelse af naturens rettigheder, og konkluderer i del IV med overvejelser omkring det bidrag, som disse nye rettigheder og retlige tilgange kan yde til samfundsmæssig omstilling.

Jeg vil argumentere for, at naturens rettigheder åbner op for perspektiver og muligheder, som lige nu mangler i de dominerende retlige og politiske processer, der søger at omstille samfundet i bæredygtig retning. Som et eksempel herpå præsenterer Willig og Blok forskellige kategorier af ”grøn kritik”, der er blevet rettet mod den moderne kapitalistiske stat og økonomi (Willig og Blok, 2020: 40-44).² Den konservative kritik sammenkæder bevarelsen af økosystemer med beskyttelsen af en kollektiv naturarv. Den økologiske kritik er fremstillet som orienteret mod økologiske systemers funktion, hvor målet er at sikre fremtidige generationer af menneskers interesser.³ Ingen af disse kritikere udfordrer dog umiddelbart idéen om, at samfundet alene består af mennesker og alene eksisterer for menneskers skyld. Det lader heller ikke til, at kritikerne overvejer, at mere-end-menneskelige væsener (”more-than-human beings” – f.eks. dyr og planter) og økosystemer har liv/eksistens, der har betydning for dem selv.⁴ Ej heller anerkender de, at de mere-end-menneskelige væsener og økosystemer, som vi deler vores liv med, har en interesse i det samskabte bæredygtige samfund – at de har deres egne interesser og perspektiver at bidrage med til en proces, der afgør vores fortsatte muligheder for at sameksistere (i betydningen at leve sammen og ikke kun overleve).

I) Den bæredygtige stat: med og for hvem?

For at åbne dørene op for det perspektiv, hvor mere-end-menneskelige væsener og økosystemer er juridisk og politisk deltagende medlemmer i samfundet, ønsker jeg at stille nogle ikke-udtømmende spørgsmål om konceptualiseringen af den bæredygtige stat, som stadig bør genbesøges og kritiseres. Et første spørgsmål drejer sig om, hvem nationalstaten består af. Eller nærmere, hvem medlemmerne af samfundet er (se i forhold til dyr, Donaldson og Kymlicka 2013). Omfatter samfundet alle væsener, der bor inden for dets grænser? Og især væsentligt for vores formål: hvad med den mere-end-menneskelige natur? Hvis den bæredygtige stat omfatter mere-end-menneskelige medlemmer af samfundet, omfatter det så dem alle sammen? Anerkender den kun *individer* eller også deres *relationer* og *grupper*, såsom familier, arter, fællesskaber og forskellige former for sameksistens? Måske nogle eksempler kan hjælpe med at finde hoved og hale i nogle af de mange mulige grænser for inklusion og eksklusion.

Anerkender den bæredygtige stat individuelle træer, såvel som skove, som værende dele af samfundet? Og hvad så med mosset, svampene, insekterne

og mulden? Betragter den bæredygtige stat kun ”vild” natur som del af samfundet eller også dyrene, der er blevet ”domesticeret” af mennesker til udvinning af deres kød, væsker, pels – eller som følgesvende? Hvad med planterne og træerne, der vokser i plantager, er de også del af samfundet? Anerkender den bæredygtige stat kun ”urørt” natur som del af samfundet eller også de væsener, der bor i byrum, efter eget valg eller ej, såsom træerne, der er blevet plantet i rækker under brosten, duer og rotter? (Kopnina, 2019). Hvad med de elementer, der er blevet skadet af menneskelige aktiviteter, såsom udpint muld og forurenede jord og vand, er de også med i samfundet?⁵ Hvad med de væsener, der migrerer og kun bor i et givent område dele af året? Eller de nytilkomne – inklusive dem, vi kalder ”invasive arter”? Det, der sommetider bliver omtalt som ”landskabet”, hvilket implicerer, at der er tale om et passivt lærred for de levende væsener, og hvad med selve jorden og territorier – er de en del af samfundet?

Et andet spørgsmål kan måske adressere forslaget om at orientere samfundsomstillingen omkring og igennem staten. Hvilken type af statsmodel og samfund ville den bæredygtige stat vedtage? Ville denne statsmodel overvinde den statskapitalisme, vi ser i dag? (Burdon, 2014). Hvordan deltager medlemmerne af samfundet, juridisk og politisk, i den bæredygtige stat? Kan den bæredygtige stat rumme pluralisme – juridisk og ontologisk? (Pelizzon, 2014). Eller er staten uundgåeligt homogeniserende og assimilerende på måder, der vil kunne udviske nogle medlemmer af samfundet, deres stemmer og verdener?

Et tredje spørgsmål kan handle om forestillingen omkring bæredygtighed. Bæredygtig udvikling bliver tit fremstillet som noget, der handler om både intra- og intergenerationelle hensyn, f.eks. både om effekterne af global ulighed i dag og om fremtidige generationers behov. Denne konceptualisering begrænser sig almindeligvis til menneskers behov (Adelman, 2018). Bæredygtig udvikling ligestiller ofte økonomiske hensyn med økologiske og sociale hensyn. Dette antyder, at der foreligger et ligeværd og en ligelig balance mellem økonomiske interesser og de eksistentielle behov, som mennesker og mere-end-menneskelig væsener/natur har. I praksis trumfer økonomiske hensyn ofte økologiske og sociale hensyn (Adelman, 2018). Willig og Blok (2020) taler om en regenerativ bæredygtighed, der synes at være markant forskellig fra den dominerende forestilling om bæredygtig udvikling. Ikke desto mindre kan man spørge, hvorvidt særlige forestillinger om regenerativ bæredygtighed tager hensyn til de mere-end-menneskelige medlemmer af samfundet og giver plads til deres deltagelse og behov i den kollektive sameksistens og i visioner om disse?

II) Introduktion til naturens rettigheder

”Throughout legal history, each successive extension of rights to some new entity has been, theretofore, a bit unthinkable”, skriver Christopher D. Stone

i sin skelsættende artikel fra 1972 – en artikel, der har inspireret mange jurastuderende, herunder nærværende forfatter (Stone, 1972: 453). Stone adresserer det, der ville blive til en ganske almindelig fortælling om den historiske udvidelse af rettigheder til flere grupper i samfundet (såsom kvinder, udlændinge, fanger og slavegjorte mennesker), og fortsætter: ”I am quite seriously proposing that we give legal rights to forests, oceans, rivers and so-called ’natural objects’ in the environment – indeed, to the natural environment as a whole” (Stone, 1972: 456). Han reflekterer over, hvorfor naturens juridiske rettigheder kan virke utænkelige og observerer, at det er ”partly because until the rightless thing receives its rights, we cannot see it as anything but a thing for the use of ’us’ – those who are holding rights at the time” (Stone, 1972: 455). Stone havde en pragmatisk tilgang; en bekymring om, at et retssystem, der ikke *ser* naturens egne retlige interesser, ikke er godt rustet til at beskytte dem.

Derudover er det vigtigt at notere, at Stones artikel fremsatte en ”profound ontological challenge” af den dominerende forestilling af mere-end-menneskelig natur som objekter eller genstande, der ender med at bane vej for bestræbelser på at re-konceptualisere naturen som et retsobjekt (Pelizzon, 2020: 37). Selv om Stones artikel inspirerede en dissens i *Sierra Club v Morton* (Sierra Club v Morton, 405 US 727, 1972) kort efter, at den blev udgivet, var det først i 2006, at den første retsakt, der eksplicit anerkender naturens rettigheder, blev vedtaget. I perioden indimellem blev en retsteori kendt som Earth Jurisprudence (”Jordens retspraksis”) udviklet, først af øko-teolog Thomas Berry (se f.eks. Berry, 1999) og derefter uddybet af Cormac Cullinan i den indflydelsesrige bog *Wild Law* (Cullinan, 2002). Earth Jurisprudence ville komme til at påvirke mange grupper og aktører, der beskæftiger sig med naturens rettigheder, især i ”vestlig” og ikke-indfødt kontekst.

Støttet af the Community Environmental Legal Defense Fund (”CELDF”), der siden har været involveret i adskillige lokale retsakter (”local ordinances”) om naturens rettigheder rundt omkring i USA, blev Tamaqua Borough i 2006 den første til at anerkende dets ”natural communities and ecosystems” status som personer, der har borgerrettigheder. Nogle år senere, i 2008, vakte Ecuador international opmærksomhed ved at anerkende rettigheder for ”Nature, or Pachamama, where life is reproduced and occurs” i sin grundlov. Siden år 2009 har FNs Harmony with Nature-program rapporteret om udvikling i naturens rettigheder til Generalforsamlingen. I 2010 var Bolivia vært for People’s World Conference i Cochabamba, hvor over 35.000 personer deltog. Konferencen resulterede i en Universel Deklaration om Moder Jords Rettigheder (Universal Declaration of the Rights of Mother Earth).⁶ Det samme år vedtog Bolivia en national lov om Moder Jords rettigheder (Law of the Rights of Mother Earth).

I årene efter har mange og forskelligartede love, retsakter, domme og andre retlige bestemmelser/vedtag anerkendt naturens rettigheder.⁷ Siden de tidlige vedtagelser i Ecuador og Bolivia har de fleste love og retsakter om naturens

rettigheder været lokale, snarere end nationale, i deres anvendelsesområde. Nogle lokale eksempler kan findes i lokale juridiske enheder, såsom kommuner (f.eks. i USA, Brasilien og Storbritannien) eller stater i en føderal struktur (f.eks. i Mexico). Andre lokale eksempler anerkender retlig subjektivitet for specifikke "enheder", såsom floder, søer, gletsjere, højlandsområder og skove. I disse eksempler er det de naturlige grænser, som afgør anvendelsesområdet. Det første eksempel på dette var Atrato-floden, der blev anerkendt som et retssubjekt i en colombiansk højesteretsdom om ulovlig minedrift. I New Zealand blev Te Urewera, en tidligere nationalpark, og Te Awa Tupua, også kendt som Whanganui-floden, anerkendt som havende status som retssubjekt. I Indien har domme adresseret Ganga- og Yamuna-floderne og gletsjere i Himalaya, der er forbundet med dem, som retssubjekt, selv om disse afgørelser er blevet anket til Højesteret (Macpherson m.fl., 2021: 18-19). Udover anerkendelsen af specifikke enheder, såsom floder og skove, henvender nogle retsbestemmelser og domme sig til et abstrakt subjekt, såsom "naturen", og andre endnu til abstrakte kategorier af natur såsom "vand" eller "dyr" som retssubjekter.

I Europa er over 40 initiativer for naturens rettigheder blevet identificeret, hvoraf et stort antal er blevet fremsat inden for de sidste fem år.⁸ Herunder kan nævnes partiprogrammer, lokale charters, lovudkast, forslag til grundlovsændringer præsenteret for nationale parlamenter, og juridisk argumentation brugt i retten. Dertil kan man på EU-niveau tilføje rapporter, resolutioner og et udkast til et EU-direktiv om naturens rettigheder. I Danmark, har det politiske parti Alternativet nævnt naturens rettigheder i sin politik, og aktivister fra Amager Fælleds Venner og andre lokale grupper bruger diskursen omkring naturens rettigheder i deres kampagner til at argumentere for deres standpunkter.

Mange fortællinger og historier har bidraget til det mangfoldige landskab af love, retsakter, domme og lovforslag om naturens rettigheder, der eksisterer i dag. Oprindelige folks kosmologier, kundskab og retssystemer har haft en indflydelsesrig rolle i udvikling relateret til naturens rettigheder, både teoretisk og praktisk. De mest transformative retlige eksempler er dem, der er blevet "consistently influenced, and often actually led, by Indigenous peoples" (O'Donnell m.fl., 2020: 3). Alligevel er det vigtigt at anerkende de vestlige oprindelser af det særlige koncept "naturens rettigheder" samt at notere, at konceptet "at times accidentally, and even willfully, ignored indigenous agency and difference" (Macpherson m.fl., 2021: 8-9). Som et eksempel kan retlig anerkendelse af "naturen" som et abstrakt retssubjekt potentielt yderligere forankre den "vestlige" modsætning mellem mennesker og mere-end-menneskelig natur (O'Donnell m.fl., 2020: 3). En abstrakt konceptualisering af naturen, dvs. en konceptualisering, som ikke er rodfæstet i specifikke steder og relationer og som forstår menneskelig og mere-end-menneskelig natur som modsætningspar, står i stærk kontrast til oprindelige folks mangfoldige, stedbundne og relationelle kosmologier (Tănăsescu, 2022).

Den iboende pluralisme i love, retsakter, domme og øvrige bestemmelser om naturens rettigheder strækker sig ud over den juridiske form og anvendelsesområde til at omfatte mangfoldige konceptualiseringer af menneskelige relationer med mere-end-menneskelig natur. Selv om dominerende konceptualiseringer af ”juridiske rettigheder” og af ”natur” er af vestlig oprindelse og relativt nye fænomener, gør Pelizzon den vigtige observation, at alle menneskelige kulturer har ”functional equivalents” i form af konceptualiseringer af miljøet, relationer til mere-end-menneskelig natur og måder at regulere disse relationer på (Pelizzon, 2014: 187). Pelizzon har foreslået, at Ecological Jurisprudence (”økologisk retspraksis”), hellere end den særlige teorien Earth Jurisprudence, kan bruges som en fælles betegnelse for de mangfoldige juridiske og ontologiske traditioner og udviklinger på dette område – inklusive de som ikke benytter rettighedskonceptet (Pelizzon, 2014: 187).

I en ”vestlig”, sekulær kontekst, hvor den videnskabelige fremgangsmåde har stor indflydelse, er det væsentligt at se på videnskabelige forestillinger om ”naturen”, især i et historisk og kulturelt perspektiv. I *The Ecology of Law* illustrerer Capra og Mattei, at naturvidenskaben allerede i 1700- og 1800-tallet bevægede sig ud over det mekanistiske verdenssyn, der dominerede i de tidligere århundreder og åbnede sig over for et holistisk og økologisk verdensbillede, der var opmærksomt på netværk, systemtænkning og relationer og som senere banede vej for felter som økologi og kvanteteori. Juraen har været meget længere om at indgå i dialog med disse udviklinger. Dog kan de retlige udviklinger omkring naturens rettigheder, der er nævnt i denne artikel, forstås som eksempler på en ambition om at ændre et retssystem, der i det 21. århundrede stadigvæk bærer på mekanistiske antagelser fra 15- og 1600-tallet. Forskning i bl.a. planters og dyrs liv har yderligere bidraget til at de-centrere menneskelige forestillinger om agens, intentionalitet, intelligens, relationer og socialitet m.m. Miljøetik-feltet, herunder Arne Næss og dybdeøkologien, har også inspireret til at gentænke relationer mellem mennesker og mere-end-menneskelig natur.

III) De mulige implikationer af naturens rettigheder

I denne del drøfter jeg nogle af de mulige implikationer, som kan følge en retlig anerkendelse af naturen som retssubjekt. Det bør igen nævnes, at der i forskellige retskulturer findes lignende tilgange (Pelizzon, 2014), men at jeg i denne artikel fokuserer på udviklinger og tilgange, som eksplicit benytter en diskurs om naturens rettigheder.

Synlighed over for retssystemet.

Naturen har, til trods for de udviklinger, som jeg gennemgår i denne artikel, en retlig status som en genstand/ting i de fleste retssystemer. Det diskuteres i retsteorien, hvorvidt man kan fortolke miljøretten sådan, at den foranlediger til eller allerede anerkender nogle rettigheder for naturen gennem ulige beskyttelsesbestemmelser. Jeg har ikke mulighed for at gå ind i den diskussion

her, men kan påpege, at miljøretlige bestemmelser sjældent tildeler naturen det, som Stucki kalder ”strong, fundamental rights” (Stucki, 2020), som f.eks. kan modsige sig økonomiske og ekstraktivistiske agendaer. Mange retsdiscipliner behandler naturen som ”naturressourcer”, der skal forvaltes og bruges bæredygtigt. Som materialer, der bruges til at producere genstande og energi. Som områder eller steder, der skal beskyttes. Og i forbindelse med biodiversitets- og klimakriserne, som processer, der skal kontrolleres. Disse konstruktioner hentyder til, at naturen er en samling af objekter, hvis formål er at blive udnyttet eller styret af mennesker. Naturens status som genstand/ting legitimerer dette forhold.

Den mere-end-menneskelige natur, forstået som objekter i juridisk og ontologisk forstand, dvs. som genstand for regulering og ikke som deltagere i den, og som f.eks. værende ligegyldig og uden agens, nægtes dermed del i de retlige processer og beslutninger, der påvirker dem. Mere specifikt benægter den dominerende retlige fremgangsmåde selv muligheden for, at den mere-end-menneskelige natur overhovedet kunne have subjektive interesser og præferencer. Hvis vi genkalder os Stones skelsættende artikel, ser vi, at naturen på en måde gøres ”legally invisible or at least legally irrelevant” (Pelizzon, 2020: 36). I forlængelse af vanskelighederne ved at synliggøre naturens retlige interesser i processer, som ikke anerkender eller benægter dem, har en retlig praksis udviklet sig, hvori man ser en tendens til at knytte skade på naturen til ”retlige relevante interesser” som menneskers eksistentielle, æstetiske eller økonomiske interesser.

Retlig subjektivitet og egne retlige interesser.

Anerkendelse af den mere-end-menneskelige naturs status som retssubjekt kan åbne for, at det relevante subjekts interesser kan varetages direkte i retssystemet. Retlig subjektivitet åbner videre for, at intersubjektive retlige relationer mellem mennesker og mere-end-menneskelig natur kan blive begrebsdannet og implementeret (Ito og Montini, 2018: 223-224). Ito og Montini hævder, at anerkendelsen af naturens rettigheder kan bidrage til at ændre forholdet mellem mennesker og mere-end-menneskelig natur fra et magtudøver-/”power-over”-forhold og hen mod intersubjektiv gensidighed og omsorgspligt over for naturen (Ito og Montini, 2018: 222). Hvis vi ser på udviklingen indtil nu, er der forskel på den form for retlig subjektivitet, der er anerkendt for naturen, og derfor også i typerne af juridiske muligheder, der kommer ud af dem.

Love og domme, der etablerer juridisk personlighed for økosystemer (f.eks. i New Zealand og Indien) har haft en tendens til at etablere rettigheder, beføjelser, ansvar og forpligtelser, der er modelleret efter en almindelig juridisk person, dvs. efter en særlig forståelse af mennesket, omend med nogle undtagelser. Disse inkluderer søgsmålskompetencer og retten til at indgå bindende aftaler, besidde ejendom, stifte gæld, anlægge sager til domstole og administrative organer og til at få tilkendt erstatning, hvis en domstol dømmer til deres fordel (Kauffman og Martin, 2021: 16; O’Donnell, 2020: 658). De anerkendte rettigheder gør det muligt for de udnævnte juridiske repræsentanter at ud-

føre specifikke handlinger på vegne af det økosystem, der har fået status som juridisk person, og fungere som deres ”menneskelige ansigt” i retssystemet (Te Awa Tupua Act 2017: 18 (2)). Selve rettighederne er ikke forbundet med *væren* (*”the beingness”*) eller interesserne hos den del af naturen, der får status som juridisk person, ”[and] do not guarantee ecosystems’ right to maintain their integrity or be restored” (Kauffman og Martin, 2021: 16). I stedet bliver juridiske repræsentanter udnævnt til i retssystemet at skulle udføre juridiske funktioner på vegne af det relevante økosystem.

Imidlertid har love, retsakter, domme og andre retlige bestemmelser/vedtag, der etablerer subjektive eksistensrelaterede rettigheder (f.eks. i Ecuador, Bolivia og USA), haft en tendens til at opregne specifikke rettigheder for retssubjektet, der adresserer subjektets eksistens, såsom retten til at eksistere, at trives, at udvikle sig naturligt og rettigheder for floder til at løbe. Juridiske ordninger om repræsentation og håndhævelse bliver normalt etableret, men de indeholder typisk ikke aktive beføjelser for subjektet, såsom muligheden for at indgå aftaler. I Ecuador ser udformningen af subjektive rettigheder ud til at læne sig tæt op ad menneskerettighedsmodellen og indeholder en forpligtelse af statsapparatet til, at det skal respektere rettighederne i retlig og politisk henseende samt muligheden for adgang til domstol, hvis ”violations are imminent or have occurred” (Kauffman og Martin, 2021: 15). I en sådan proces er rettighederne selv udformet ud fra antagelser om væsenets eller økosystemets interesser.

At give plads til forskelligartede subjektiviteter og relationer.

Diskursen om naturen som retssubjekt er ikke tænkt som en fiktiv enhed, hvorigennem interesser, der *kun* handler om menneskers individuelle eller kollektive interesser, retligt kan formuleres og adresseres. Den indeholder snarere en præmis om, at mere-end-menneskelige væsener og økosystemer har deres egne behov, interesser og præferencer, der kan udtrykkes, og som har juridisk betydning. Ved en sådan anerkendelse, bliver det muligt at forestille sig, hvordan disse mere-end-menneskelige behov, interesser og præferencer kan gives plads i juridiske og politiske processer, gennem deltagelse og repræsentation. Som allerede diskuteret indebærer denne type forslag ikke kun en ændring i retlig fremgangsmåde, men også en konfrontation af de dominerende, vestlige forestillinger om ”naturen” og om muligheder for deltagelse og repræsentation.

Ydermere har initiativer om naturens rettigheder en relationel komponent. Oprindelige folks kosmologier og teorier som Earth Jurisprudence og Wild Law bekræfter livets indbyrdes sammenhæng og værens relationelle natur. For eksempel bliver floden i Te Awa Tupua-loven beskrevet som en ”invisible and living whole, comprising the Whanganui River from the mountains to the sea, incorporating all its physical and metaphysical elements” (Te Awa Tupua Act 2017: 12). Alligevel opererer vestlige retssystemer overvejende med en individualistisk forestilling om personen. Hvordan en relationel ontologi helt præcist kunne ændre tilgangene til bæredygtighed, retten og na-

turens rettigheder, er uden for rammerne for denne artikel, men det kan her antydes, at forskellene formentligt er dybtgående og substantielle (se f.eks. Vargas Roncancio, 2021). For at give et eksempel stiller Pelizzon spørgsmålet om, hvorvidt juridiske repræsentanter for naturens rettigheder bør ”act on the basis of pre-established rights and interests attributable to the natural feature they represent or are they to be instructed (so to speak) by the natural features themselves?” (Pelizzon, 2020: 41).

Forbedret retlig beskyttelse?

Det hævdes, at naturens rettigheder kan forbedre den retlige beskyttelse af naturen. Når vi tager udgangspunkt i naturens direkte behov og interesser i retten, må det vel blive svært at retfærdiggøre skadelig(e) handlinger/praksis? Et eksempel kan illustrere pointen. For Amager Fælleds vedkommende: hvor nemt kunne der argumenteres for, at det at ødelægge padder og salamanders habitater, er i padderne og salamandernes interesse? Ikke særlig nemt. Det er meget nemmere at retfærdiggøre ødelæggelsen af habitatet ved at argumentere for, at padder og salamandere ikke har nogen interesser, eller at deres interesser ikke er retligt relevante.

Alligevel kommer det an på mange faktorer, hvorvidt en retlig anerkendelse af naturens rettigheder kan bidrage til forbedret retlig beskyttelse i specifikke situationer. De potentielle bidrag fra specifikke retsbestemmelser om naturens rettigheder må vurderes ved en analyse af det retlige instrumentet i sin helhed, dets forhold til andre retsakter, retsbestemmelser og retsprincipper, de relevante retlige kontekster og kulturer, samt fortolknings- og anvendelsespraksis. Blandt andet kan der spørges om, hvorvidt man med forankring i naturens rettigheder kan bestride virksomheds- og ejendomsrettigheder, og hvordan modstridende rettigheder og interesser afvejes. Til sidst er det relevant at overveje, hvordan bestemmelsen om naturens rettigheder operationaliseres, såsom hvorvidt der er mulighed for repræsentation, deltagelse, gennemsigtighed, ansvar og adgang til domstolsprøvelse. Ydermere hvorvidt der er institutionel støtte for implementering i statsapparatet blandt befolkningen og i civilsamfundet. Selvom lokale retsakter om naturens rettigheder i USA typisk er blevet ophævet, fordi de strider mod statslig og føderal lovgivning, etablerer de eksempelvis ikke kun rettigheder for naturen, men fratager selskaber status som juridisk person og tilhørende rettigheder for at modsætte sig ”antidemokratiske” og ”virksomhedsvenlige” retsstrukturer (Fitz-Henry, 2018).

Naturens rettigheder må ses i sammenhæng med politik og magt.

Det er vigtigt at understrege, at retlige processer om naturens rettigheder, såvel som efter min mening alle retlige processer, ikke er frakoblet politik og magtdynamikker (se f.eks. Tănăsescu, 2021). Schillmoller og Pelizzon observerer, at både ”nature and rights are contested concepts with negotiable meanings”, hvor fortolkningerne hænger tæt sammen med magtdynamikker og politik (Schillmoller og Pelizzon, 2013: 3). Sandsynligvis vil mange mulige fortolkninger af naturens rettigheder blive fremmet i forbindelse med specifikke rettighedsbestemmelser og situationer – inklusive fortolkninger, der undergraver

værdigrundlaget/etikken om at respektere mere-end-menneskers værdighed, liv og verdener.

Ecuador, der er det første land til at anerkende naturens rettigheder i sin grundlov i 2008, er illustrativ i denne forbindelse. Her kan man se tilfælde hvor, at diskursen omkring naturens rettigheder er blevet approprieret til fordel for "business as usual"-politik. Eksempelvis har offentlige embedsmænd og organer påberåbt sig naturens rettigheder for at retfærdiggøre minedrift (Valladares og Boelens, 2019). Samtidig ses eksempler på, at grupper påberåber sig naturens rettigheder for at modstå skadelig, ekstraktivistisk praksis (f.eks. Fitz-Henry, 2012). Tănăsescu har argumenteret for, at bestemmelserne i Ecuadors grundlov i særlig grad er formuleret på en sådan måde, at det er risiko for vilkårlig statsmagt. Dette på grund af de brede fortolkningsmuligheder, der udspringer fra et universalt og abstrakt juridisk subjekt, dvs. naturen som helhed, utallige modstridende rettigheder og en bred søgsmålskompetence (Tănăsescu, 2022: 63-64). Derudover ser man også forsøg på at afklare, hvordan rettighederne skal fortolkes. For nylig fandt Ecuadors Højesteret en krænkelse af naturens rettigheder i Los Cedros-sagen, hvor en virksomhed havde fået godkendelse af staten til at foretage minedrift i en fredet skov.⁹ I Los Cedros-sagen gjorde Højesteret nærmere rede for, at miljøretnlige krav ikke nødvendigvis opfylder naturens forfatningsmæssige rettigheder. Eksemplet med Ecuador illustrerer behovet for en årvågenhed ift. retlige formuleringer, fortolkninger, praksisser, og beslutninger om naturens rettigheder. Særligt mener jeg, at der er et behov for kritisk at evaluere love, retsakter og retspraksis, som benytter diskursen om naturens rettigheder for at vurdere, hvilket juridisk og politisk design, der rent faktisk bliver fremmet eller beskyttet på bestemte steder.

IV) Ikke alene et mål i sig selv, men en del af en kollektiv proces om andre måder at relatere på

Som det fremgår af de retlige udviklinger, som er fremhævet i denne artikel, findes der mange mulige udformninger og fortolkninger af naturens rettigheder. Love, retsakter, domme og andre retlige bestemmelser/vedtag, som anerkender naturens rettigheder adresserer forskellige forestillinger om "naturen" og om menneskelige relationer til mere-end-menneskeligt liv. Anerkendelse af naturens retlige subjektivitet er et middel, som kan bidrage til at skabe rum for mangfoldig natur i retssystemer. I denne artikel har jeg forsøgt at stille, mere end at besvare, nogle af de mange spørgsmål, som udviklingerne om naturens rettigheder rejser. Snarere end udelukkende at være et mål i sig selv kan konceptualiseringer om naturens rettigheder forstås som at give andre perspektiver og tilvejebringe andre praktiske tilgange til retlige og politiske processer. Hvordan disse rettigheder konkret kan eller bør implementeres, er et spørgsmål, som ikke kan besvares abstrakt. Selve omstillingen af retssystemer i retning af at respektere og inkludere de væsener og økosystemer, som

vi mennesker sameksisterer med, vil under alle omstændigheder involvere en langvarig proces, som vil se forskellig ud fra sted til sted.

I det bredere samfund kan det at anerkende naturens rettigheder være en måde at anerkende og respektere mangfoldigheden af liv. Rettighedernes sprog har en kraft ud over det rent retlige, som bl.a. åbner op for at generere affekter og solidaritet. Ved at anerkende, at alle væsener og økosystemer i naturen har eksistenser og interesser, der betyder noget for dem selv, sker der en væsentlig omformulering af vestlige forestillinger om både det individuelle ”menneskelige selv” og diversiteten af mere-end-menneskelig natur. Anerkendelse af naturens rettigheder kan bidrage til en individuel og kollektiv proces, der hjælper os med at indse, at vores menneskelige selv er relationelle væsener, hvis liv er dybt forbundet med – og sammensat af relationer til – andre mennesker og mere-end-menneskelig natur. En sådan proces kan understøtte en kultivering af forskellige måder at relatere til os selv, hinanden og naturen som sådan på (van Dooren m.fl., 2016). De muligheder, der kunne udspringe fra at pleje respektfulde relationer med resten af naturen gennem uddannelsessystemet og gennem forbindelsen til os selv og andre, bør ikke undermineres.¹⁰

Forstået på denne måde kan en juridisk fremgangsmåde, der søger at give plads til, anerkende og respektere mangfoldig natur, yde et væsentligt bidrag til en proces af samfundsomstilling som den, der bliver præsenteret af Willig og Blok (2020). I en sådan proces kan man sammen skabe og afprøve mulighederne for mere inkluderende, relationelle, pluralistiske og økologisk-orienterede retssystemer, på bestemte områder og i bestemte relationer og samfund. Inspireret af Willig og Bloks invitation i slutningen af deres bog til at ”agere som borgere, der har sat os en bæredygtig statsform og en grøn verden som mål” (Willig og Blok, 2020: 85), vil jeg nu invitere dig til at tage et øjeblik til at sænke farten, til at lægge mærke til din krop, der trækker vejret, og til jorden under dig. Led din bevidsthed hen til de mere-end-menneskelige væsener og økosystemer, som du regelmæssigt interagerer med. Hvad sker der, hvis du anerkender deres unikke væren og deres ret til at eksistere? Forandrer noget sig i dig eller dine relationer?

Noter

- * Tak til Julia Gilvad Rasmussen for strålende oversættelse af artiklen, til Ida Gundersby Rognlien for nyttige kommentarer og sproglig hjælp og til Anette Lytzen, Cianna Flyger, Nikolaj Møller og Sune Klinge for hjælp med sprog.
1. Europa-Kommissionen (2020), Proposal for the EU’s 8th Environment Action Programme, 2020-2030, s. 3 <<https://ec.europa.eu/environment/pdf/8EAP/2020/10/8EAP-draft.pdf>> (tilgået 25 februar 2022).
 2. Willig og Blok trækker på fire indflydelsesrige kritikere imod den kapitalistiske stat og økonomi, identificeret af Chiapello (Chiapello, 2013).
 3. Den økologiske kritik, der præsenteres i Willig og Bloks bog (via Chiapello), har en anderledes tilgang end de økologiske retsvidenskabelige teorier, som naturens rettigheder tilslutter sig, såsom Earth Jurisprudence, Wild Law, Ecological Jurisprudence og oprindelige folks retssystemer.

4. "Mere-end-menneskelig" ("more-than-human") refererer til de mange typer av væren udover den menneskelige. Jeg foretrækker begrebet "mere-end menneskelig(e)" væsener/natur ("more-than-human beings/nature") over "ikke-menneskelig(e)" væsener/natur ("non-human beings/nature") af to hovedårsager. "Non-human" er blevet brugt om alle enheder udover mennesker, uanset om de er levende, abiotiske, genstande eller maskiner, og grupperer dem under en rubrik (Grusin, 2015). Det er vigtigt for mig at skelne mellem værende på den ene side og faktiske genstande på den anden. Den anden grund til at bruge "mere-end-menneskelig" i stedet for "ikke-menneskelig" er at indikere, at mennesket kun er ét ud af mange forskelligartede væsener. Begrebet er et forsøg på at gøre op med politikken om at dømme mere-end-menneskelige væsener/natur på, hvor "menneskelige" de er. Jeg bruger "væsener" og "økosystemer" i teksten for at understrege inklusionen af individer såvel som større enheder, såsom individuelle træer og salamandere samt floder og skove. Jeg er bevidst om, at disse begreb har sine egne begrænsninger (se f.eks. en lignende diskussion i Deckha, 2021: 32-34).
5. Se kommende specialudgave i The International Journal of Transitional Justice (OUP) in 2023, "Transitional Justice and Nature: a curious silence?". <https://academic.oup.com/ijtj/pages/call_for_papers?login=true> (tilgået 25. februar 2022).
6. Universal Declaration of the Rights of Mother Earth (2010). <https://www.rightsofmotherearth.com/_files/ugd/23bc2d_ee924cccc4f6469ca-ce7222a707d77fa.pdf> (tilgået 25. februar 2022).
7. Henvielse til love, retsakter, domme og andre retlige dokumenter om naturens rettigheder: FNs Harmony with Nature Programme <<http://www.harmonywithnatureun.org/rightsOfNature/>> (tilgået 25. februar 2022); Community Environmental Legal Defense Fund, US, <<https://celdf.org/rights-of-nature/timeline/>> (tilgået 25. februar 2022). Bemærk: "EcoJurisprudence Monitor", der kortlægger økologiske juridiske udviklinger (ventes at blive lanceret i sommeren 2022).
8. Alex Putzer, "European Rights of Nature Initiatives" (2022) licenseret under CC BY 4.0. <https://alumnissup-my.sharepoint.com/:x/g/personal/alex_putzer_santannapisa_it/EcYzg1NTs05HKIRAcPIluq0BT3hYXZ7SI7NWusdF-kxN_og?rttime=5AdM6Fb42Ug> (tilgået 25. februar 2022).
9. Center for Environmental Rights, pressemeddelelse om Los Cedros-sagen, Constitutional Court of Ecuador (2021), <<https://www.centerforenvironmentalrights.org/news/press-release-rights-of-nature-victory-in-ecuador>> (tilgået 25. februar 2022).
10. Som et eksempel, se Anette Lytzens arbejde med at inkludere natur og naturforbindelse i socialt arbejde – også kaldet øko-socialt arbejde.

Litteratur

- Adelman S, "The Sustainable Development Goals, Anthropocentrism and Neoliberalism" i D French og L Kotzé (red.), Sustainable Development Goals (Edward Elgar Publishing 2018)
- Bagni S, "Back to the Future: Building Harmony with Nature in the European Union by Learning from Our Ancestors" i S Baldin og S de Vido (red.), *Environmental Sustainability in the European Union: Socio-Legal Perspectives* (EUT Edizioni Università di Trieste 2020)
- Berry T, *The Great Work: Our Way into the Future* (Bell Tower 1999)
- PD Burdon, "Earth Jurisprudence and the Project of Earth Democracy" i M Maloney og PD Burdon (red.), *Wild Law – In Practice* (Routledge 2014)
- Capra F og Mattei U, *The Ecology of Law: Toward a Legal System in Tune with Nature and Community* (Berrett-Koehler Publishers, Incorporated 2015)
- Chiapello E (2013) "Capitalism and its criticisms" i P du Gay og G Morgan (red.) *New Spirits of Capitalism? Crises, Justifications, and Dynamics* (Oxford University Press)
- Cullinan C, *Wild Law: A Manifesto for Earth Justice* (2 edition, Chelsea Green Publishing 2011)

- Deckha M, *Animals as Legal Beings: Contesting Anthropocentric Legal Orders* (University of Toronto Press 2021)
- Donaldson S and Kymlicka W, *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights* (1st edition, Oxford University Press 2013)
- van Dooren T, Kirksey E og Münster U, "Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness" (2016) 8 *Environmental Humanities* 1
- Fitz-Henry E, "The Natural Contract: From Lévi-Strauss to the Ecuadorian Constitutional Court" (2012) 82 *Oceania* 264
- Fitz-Henry E, "Challenging Corporate 'Personhood': Energy Companies and the 'Rights' of Non-Humans" (2018) 41 *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 85
- Grusin R (ed), *The Nonhuman Turn* (University of Minnesota Press 2015)
- Ito M og Montini M, "Nature's Rights and Earth Jurisprudence – a New Ecologically Based Paradigm for Environmental Law" i E Apostolopoulou og JA Cortes-Vazquez (red.), *The Right to Nature: Social movements, environmental justice and neoliberal natures* (Routledge 2018)
- Kopnina H, "Plastic Flowers and Mowed Lawns: The Exploration of Everyday Unsustainability" (2019) 12 *Journal of Urbanism: International Research on Place-making and Urban Sustainability* 131
- Macpherson E m.fl., "Where Ordinary Laws Fall Short: 'Riverine Rights' and Constitutionalism" (2021) 0 *Griffith Law Review* 1
- O'Donnell E, "Rivers as Living Beings: Rights in Law, but No Rights to Water?" (2020) 29 *Griffith Law Review* 643
- O'Donnell E m.fl., "Stop Burying the Lede: The Essential Role of Indigenous Law(s) in Creating Rights of Nature" [2020] *Transnational Environmental Law* 1
- Pelizzon A, "Earth Laws, Rights of Nature and Legal Pluralism" i M Maloney og PD Burdon (red.), *Wild Law – In Practice* (Routledge 2014)
- Pelizzon A, "An Intergenerational Ecological Jurisprudence: The Supreme Court of Colombia and the Rights of the Amazon Rainforest" (2020) 2 *Law, Technology and Humans* 33
- Schillmoller A og Pelizzon A, "Mapping the Terrain of Earth Jurisprudence: Landscape, Thresholds and Horizons" (2013) 3 *Envtl. & Earth LJ* 1
- Stone CD, "Should Trees Have Standing? Toward Legal Rights for Natural Objects" (1972) 45 *Southern California Law Review* 450
- Stucki S, "Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights" (2020) 40 *Oxford Journal of Legal Studies* 28
- Willig R og Blok A, *Den bæredygtige stat* (Hans Reitzel 2021)
- Tănăsescu M, "The Rights of Nature as Politics" i DP Corrigan og M Oksanen (red.), *Rights of Nature: A Re-examination* (Routledge 2021)
- Tănăsescu M, *Understanding the Rights of Nature: A Critical Introduction* (transcript 2022)